

Dag en nachtploeg

Moeder

Hoofd van huisgezin

Olivier Boehme,
doctor in de geschiedenis

De eeuwige transfer? Historische kanttekeningen bij een actueel debat

In maart 2008 verscheen de boekeditie van het proefschrift van Olivier Boehme, 'Greep naar de Markt. De sociaal-economische agenda van de Vlaamse Beweging en haar ideologische versplintering tijdens het interbellum' (Leuven: Lannoo Campus, 2008). Daarin verhaalt hij hoe de Vlaamse Beweging al van in de 19e eeuw, maar zeker vanaf het interbellum een eigen denken en programma ontwikkelde over de sociaaleconomische dimensie van de Vlaamse kwestie. In dit artikel trekt hij dit tijds kader verder open en laat hij zien hoe doorheen de laatste honderd jaar de communautaire scheidslijn in de hoofden van vele Vlaamse én Waalse politici is gaan samenvallen met een sociale en economische grens. Hij stelt daarbij de vraag waar een historisch begrip van dit fenomeen al of niet goed voor is.

De communicatie tussen de academische historici aan de ene kant en politici en andere opiniemakers aan de andere is niet gemakkelijk, voor zover ze al bestaat. Historici die wetenschappelijk werk willen verrichten, hebben het moeilijk met de al te eenduidige en heldere verhalen die politici en woordvoerders van belangengroepen en denktanks het publiek trachten aan te praten. Met de vaak complexe analyses uit de 'academie', die comfortabele illusies verstoren, weten deze laatsten dan weer niets aan te vangen. Grabbelen in de ton van bruikbare historische data, accuraat of niet, doen ze daarom niet minder graag.

Er zijn niet veel historici meer te vinden die geloven dat ze met hun onderzoeksresultaten ook maar richtinggevend kunnen zijn – zo ze dat al willen – voor actuele maatschappelijke debatten. Wel kunnen ze het lang niet evidente karakter van de schijnbaar klare en op realiteit gestoelde concepten, waarmee bij het spreken over tal van maatschappelijke thema's voortdurend wordt gegoocheld, aantonen.

In de brochure *Vlaanderen Weezang* (1916) van Claudius Severus, wordt heel aanschouwelijk de vermeende benadeling van de Vlamingen tegenover de Walen voorgesteld

Ze kunnen het publiek ook wijzen op de historische wortels, op de historische aard zonder meer, van fenomenen die bovendien lang niet in zwart-witschema's passen. Ondanks de massa aan historische literatuur en tv-programma's blijft een diepgaand historisch besef opvallend afwezig of ontoereikend in de behandeling van allerlei kwesties door de journalistiek en de politiek.

Alvast voor één thema, het communautaire debat dat zich vaak kristalliseert rond de 'transfers', wil ik hier een door het 'historische gilde' wat verwaarloosde en zelfs onmogelijk geachte dialoog met het eigentijdse publiek aangaan.

Nationale identiteit en sociale zekerheid

Het debat over de geldstromen van Vlaanderen naar Wallonië dateert niet van gisteren. Het gaat in zijn huidige vorm vooral over een sociale zekerheid die in onevenredige mate wordt betaald door Vlaanderen. Het is een met taboes beladen debat, want iedereen voelt aan dat het een van de laatste bindmiddelen van de al broze staat België aantast.

De onbevanging waarmee sinds de politieke crisis na 10 juni 2007 weer druk gespeculeerd wordt over een splitsing van België, bewijst hoezeer het Belgische nationale bewustzijn allang een rariteit is geworden, behalve dan bij voetbalinterlands. Niet alleen Vlaamse en Waalse politici praten langs elkaar heen, Vlamingen en Walen tout court weten nog nauwelijks wat er gaande is in het andere landsgedeelte. Er is naast het nationale elftal één monument dat een laatste harde kern is geworden van het *Verfassungspatriotismus*, dat België altijd in zich heeft gedragen en dat het in zijn fase van dreigende ontbinding als ultima ratio uitspeelt. De laatste kern van dat civieke patriottisme is een monument waarop niet alleen de socialisten zich beroemen, maar waaraan ook eigenlijk geen enkele partij nog durft te raken: de sociale zekerheid. De Vlaamse liberalen hebben medio jaren 1990 nog één keer geprobeerd om daartegenaan te rammen, hebben zich lelijk verwond en daarna heeft niemand het nog gewaagd. Dat monument van sociale zekerheid houdt de Belgen bij elkaar. En nu de discussie verlegd is van het bestaan van dat gevaarte naar de vraag wie het beheer erover moet hebben, België of de regio's, dreigt het paradoxaal genoeg zelfs België te verpletteren. Geruzie over de verdeling van baten en lasten van die sociale zekerheid verdelen het land, maar eens die solidariteit wordt doorgeknipt, zien veel Vlamingen en Walen allicht helemaal geen reden meer om nog bij elkaar te blijven. Solidariteit bindt en verdeelt.

Dat laatste, verdelen, doet ze wanneer de ene gemeenschap de indruk krijgt dat ze aan het betalen is voor de andere. Is dat dan niet normaal? Hoort dat niet per definitie bij een solidariteitssysteem? Het antwoord is evident positief. Even evident is dat een vergelijking tussen twee entiteiten noodzakelijkerwijze altijd verschillen oplevert. De vaststelling dat de statistische gegevens van twee regio's haast samenvallen, dat zou pas nieuws zijn. En hier komen we bij de kern van de zaak die de denktank 'In de Warande' met een in 2005 verschenen manifest aanraakte.¹ De auteurs ervan vergelijken. En ze vergelijken grondig. Statistiek na statistiek toont

welk een kloof er gaapt tussen de situatie op verschillende gebieden in Vlaanderen en Wallonië. Maar waarom vergelijken ze? Bewijzen de verschillen het bestaan van een Vlaams volk, zoals wijlen Hugo Schiltz beweerde? Misschien, maar vóór het bewijs, vóór de statistiek was er de vergelijking en de reden waarom die werd gemaakt. De transfers tussen bijvoorbeeld Antwerpen en Limburg onderzoekt In de Warande niet. De Vlaamse Beweging vindt namelijk dat er een Vlaams volk bestaat, duidelijk onderscheiden van het Waalse. Over een Antwerps of Limburgs volk heeft ze het niet. Die moet ze dus niet vergelijken. Het bestaan van dat Vlaamse volk wil ze wel nog eens uitgebreid illustreren met een bundel statistieken. Het transferdebat, hét hete hangijzer, is dan ook niet in de eerste plaats van financiële, maar wel van nationalistische aard.

De opmaak van een Vlaams-Waals sjabloon

De taalkwestie en de maatschappelijke kwesties, met betrekking tot economie en financiën bijvoorbeeld, zijn in België nooit strikt gescheiden geweest. Het 'transferidee' was er al vrij vroeg. Reeds in de 19e eeuw waren er in het ene deel van het land klachten over meer en betere openbare werken dan in het andere. Samen met de vaststelling dat er twee talen werden gesproken, Vlaams/Nederlands en Frans, en met de eis van de Vlaamstaligen tot erkenning van hun taal als evenwaardige taal in het publieke leven, groeide de voorstelling van twee welonderscheiden regio's: Vlaanderen en Wallonië. Hoewel Limburgers en Luxemburgers eerst nog voor aparte categorieën doorgingen, werden ook zij spoedig ingelijfd bij een van beide landsgedeelten. De voorstelling van één gewest, met één taal en één volk – want 'de taal is gans het volk' volgens de Vlaamse Beweging – dateert nog van vóór de vorige eeuwwisseling. De nadruk lag vooralsnog op de taal. Voor een gedegen economische analyse bood een intellectueel achteroplopend Vlaanderen nog niet genoeg ruimte. Economische wetenschap en economisch beleid hadden voor WO I in het algemeen nog bescheiden proporties. Politiek en intellectueel onvermogen en misschien ook een gebrek aan interesse maakten van de Vlaamse Beweging in de eerste plaats een taal- en cultuurbeweging. Op dat gebied was nog werk genoeg te doen. Het schema volgens hetwelk een 'Vlaams volk' op zijn 'eigen bodem' onrecht kon lijden was echter al voorhanden.²

Deze al van in de 19e eeuw bestaande denkstructuur maakt de betekenis van Lodewijk De Raet er niet minder op. Van hem verscheen rond 1900 de eerste sterk uitgewerkte analyse van een door de Belgische overheid verwaarloosde Vlaamse economie, waarvan de zeldzame lekkere brokken in handen waren van een Frans-talig en 'uitheems' kapitaal. Sterk en richtinggevend aan deze analyse was dat zij de miskennis van het Vlaams/Nederlands rechtstreeks koppelde aan een Vlaamse economie die leed aan een falend algemeen opleidingsniveau, wat nog te verhelpen viel met een aanpassing van het cultuur- en onderwijsbeleid. Nog zwaarwegender echter was De Raets vooropstelling dat een Vlaanderen met een van Wallonië onderscheiden geografische ligging, sociale en economische structuur, tra-

ditie en cultuur, ipso facto een eigen economische politiek vereiste. Vooralsnog wilde hij die binnen België realiseren.³

Met De Raet als gids kon de volgende generatie de transfergedachte nader uitwerken. Zij deed dat in een Vlaanderen dat verscheurd was door de collaboratie van Vlaams-nationalisten tijdens WO I, namelijk door het activisme. Ook die activisten namen Lodewijk De Raets bevindingen heel serieus. De radicalisering van de Vlaamse Beweging ging gepaard met een 'economisering' van het politieke debat in het algemeen. Na 1918 waren de internationale en nationale economie immers ontwricht. De crisis van de jaren 1930 was een extra aanzet tot gedachten over nieuwe sociaaleconomische modellen. De sociale en economische wetenschappen wonnen – deels los hiervan, maar zeker ook in verband hiermee – terrein. In die periode ontkiemde ook een Nederlandstalige wetenschap, waarvan de beoefenaars én de resultaten vaak Vlaamsgezinde trekken vertoonden. Dat was voor de economie en sociologie niet anders. De generaties van het interbellum beschikten sinds De Raet bovendien over een leidraad om de transfer – zonder die term al te gebruiken – te omschrijven. Niet alleen de vaststelling van De Raet in verband met de zwaardere grondbelasting die het rurale Vlaanderen in verhouding meer deed betalen, was een transfer. Het weggapen van de beste jobs in Vlaanderen en Brussel door goed opgeleide Waalse werknemers was eveneens een transfer van welvaart naar Wallonië... of naar Waalse portefeuilles, maar dat was gezien de etnisch gekleurde identificatie van 'Waal' met 'Waalse grond' hetzelfde. De winsten die Waalse, Brusselse en Franse investeerders opstrekten met hun beleggingen in Vlaanderen, was een andere transfer. Toen tijdens de kolencrisis van de jaren 1930 België ten behoeve van de slabakkende Waalse mijnen een politiek van protectionisme voerde, ging dat ten koste van de opkomende Kempische mijnen. Dat gold evengoed als een transfer.⁴ Ook omgekeerd klonk het verwijt van welvaartsoverdracht. Toen een Vlaamse katholieke minister in 1934 de kinderbijslag in één nationaal solidariteitssysteem wilde gieten, lieten Waalse parlementsleden van de meerderheid de regering onder meer daarover vallen, omdat ze deze steun van het kinderarme Wallonië aan het kroostrijke Vlaanderen niet zagen zitten.⁵

Nog andere breuklijnen

Behalve de onenigheid tussen twee gemeenschappen die bij invloedrijke opinie-makers en in de publieke opinie scherpere contouren begon te krijgen, rezen er ook moeilijkheden binnen die gemeenschappen zelf. Paradoxaal genoeg bracht de accentuering van een eigen 'Vlaamse entiteit' met een eigen 'identiteit', door middel van een Vlaamse economische agenda, de verschillen binnen dat Vlaanderen net meer dan ooit aan het licht. Over de invulling van die eigen Vlaamse maatschappij dachten katholieken, socialisten, liberalen, solidaristische gemeenschapszoekers

Lodewijk De Raet ging er als een van de eersten van uit dat Vlaanderen en Wallonië een eigen economische politiek moesten volgen (collectie Stichting Lodewijk De Raet)

Affiche met een oproep van Action wallonne, een comité dat actief was ten tijde van de taalwetgeving van 1963

met sympathieën voor het fascisme en anderen, heel verschillend. Katholieken en socialisten bestreden elkaar de eer de grootste politieke familie in Vlaanderen te worden. De katholieken waren dat al, maar de socialisten koesterden ook ambities in die richting. Beide groepen hadden strategieën die moesten aantonen dat Vlaams samenviel met respectievelijk katholiek en socialistisch. De liberalen waren een marginale derde, maar de volksliberalen wierpen evengoed hun Vlaamsgezindheid in de politieke strijd die ze, niet het minst tegen de eigen francofone partijtop, te voeren hadden.

Statistieken die economische en sociologische verschillen en transfers aan het licht brengen, dreigen dat gebrek aan interne consensus ook in het hedendaagse Vlaanderen – en evengoed in Wallonië trouwens – te verhullen. Openlijk gebrek aan consensus is nochtans eigen aan elke democratie. De meningsverschillen over hoe het er nu eigenlijk ‘in essentie’ met Vlaanderen voorstond op sociaal en economisch gebied en waar het heen moest, hebben het debat over federalisme geïdeologiseerd. De roep om federalisme in noord én zuid werd niet weinig gestimuleerd door de combinatie van ideologisering en economisering van de communautaire tweespalt. Het federalisme kreeg tegelijk impulsen door de wil van de katholieke meerderheid in Vlaanderen en de socialistische in Wallonië om hun respectieve ‘jachtgebieden’ ideologisch zuiver te houden. In Wallonië bestond er al sinds de jaren 1930 grote bezorgdheid over de economische achteruitgang van de industrie-

as van de Borinage tot voorbij Luik, die eens de industriële motor van België was geweest. De mijnen en de metaalnijverheid hadden er hun beste tijd gehad. Na WO II wenste de Waalse socialistische vakbondsleider André Renard de reeds lang levende gedachte van structuurhervormingen eindelijk binnen een planistisch kader te realiseren.⁶ Gaston Eyskens en andere katholieken, en ook wel liberalen, waren niet minder begaan met een verregaande koerswijziging voor de Belgische economie, maar wilden van socialistisch planisme niet horen.⁷ Bovendien hadden zij reden om te denken dat Vlaanderens economische uur in België aangebroken was, dat de rollen op dat gebied waren omgedraaid en dat culturele decentralisering nu zeker volstond. Renard vertolkte dan weer de angsten die leefden in een regio op zijn retour en waarvoor hij een socialistisch relanceprogramma in gedachten had.

Beiden, Eyskens en Renard, botsten keihard op elkaar naar aanleiding van de Eenheidswet van 1960 en de hevige stakingen en onlusten die daarop in de winter van 1960-1961 volgden. Toen kreeg Renard het gevoel dat zijn rode kameraden aan de andere kant van de taalgrens hem in de steek lieten. Zijn antwoord daarop was de eis tot verregaande autonomie voor Wallonië. Al hebben hijzelf noch zijn daartoe opgerichte regionalistische partij, de Mouvement Populaire Wallon (MPW), het lang uitgezongen, de Parti Socialiste (PS) heeft die eis tot federalisering overgenomen. De federale staat België die wij vandaag kennen is voor een groot deel het resultaat van de wil van de toenmalige Christelijke Volkspartij (CVP), de dominante kracht in Vlaanderen, en van de PS, de grootste partij in Wallonië, om elk gewest een eigen ideologisch parcours te laten volgen. Zoals het transferdebat meer dan een zuiver financieel debat is, zo was het federale debat in niet geringe mate ook een ideologische confrontatie. Communautarisering was hier dus voor een deel een dekmantel voor andere visies op economisch, sociaal en ander beleid. Omgekeerd: heeft de liberale partij niet het langst het unitarisme verdedigd, omdat ze noch in Vlaanderen noch in Wallonië sterk genoeg stond om er de respectieve regionale bewegingen voor haar 'programmakaar' te spannen?

Het communautaire Pygmalion-effect

De taalbarrière, het verschillende economische lot van Vlaanderen en Wallonië als geheel en de ideologisering van de communautaire dualiteit liggen mee aan de basis van het federalisme en het denken in termen van 'wij en zij'. Het federalisme dat er nu is, leidt echter zelf tot nieuwe eisen voor regionalisering van bevoegdheden. Dat zou ik het Pygmalion-effect willen noemen. In een oude Griekse mythe wordt verhaald hoe de beeldhouwer Pygmalion een vrouwenbeeld maakt waarop hij zo verliefd wordt dat Afrodite het tot leven wekt. De regionalisten in beide delen van het land zijn zo verliefd geraakt op de naties die zij met woorden zelf mee hebben geconstrueerd, dat de staatkundige belichaming van die naties er, niet door toedoen van Afrodite, maar langs de weg van politieke actie, ook gekomen is. Doordat de politieke kaarten in elk van beide regio's anders geschud zijn, krijgen

ze ook een ander type beleid. Dat onderlinge verschil diept de bestaande verschillen qua maatschappelijk en economisch profiel verder uit. Het 'denk-beeld' komt zo steeds meer tot leven. Wie zegt dat Vlaanderen in wezen een gebied met kleine en middelgrote bedrijven is, waar werkgevers en werknemers in harmonie samenwerken, gaat mede daarop een natiebeeld construeren dat als argument dient om een Vlaamse deelstaat te creëren, waarin precies een kmo-beleid en neocorporatisme de boventoon voeren. Deze vereenvoudigde voorstelling van zaken geeft toch in grote lijnen het verband aan tussen sociaaleconomische agendering en natievorming.

Er speelt nog een tweede effect: het sneeuwbal-effect. De ene bevoegdheid was immers nog niet toegekend aan de regionale regeringen en parlementen, of de roep om de andere weerklonk al. Dat is toch het geval voor Vlaanderen, dat zijn eigen economisch beleid wil uitbreiden met een eigen fiscaal beleid. Wallonië vraagt daar niet om. Dat heeft te maken met een andere inschatting dan enkele decennia geleden, die erop neerkomt dat Wallonië België voorlopig toch nog hard nodig heeft. Hier krijgen we dus eerder een bevrozingseffect, of zelfs een smelteffect, wanneer sprake is van herfederalisering van bepaalde bevoegdheden.

De Vlaams-Waalse onenigheid – of moeten we zeggen de onenigheid onder partijen in noord en zuid? – heeft ook te maken met een andere visie op de sociale politiek. Weer ligt een andere ideologische benadering aan de basis van een defederaliseringsronde: de Vlaamse liberalen en een deel van de christendemocraten willen immers graag iets doen aan de loonkost via het sleutelen aan de fiscale en parafiscale druk. Bij de socialisten, vooral dan de Franstalige, leeft die behoefte niet, al is het maar omdat zij denken dat Wallonië het zich niet kan veroorloven en zij een andere kijk hebben op omvang en aanwending van de sociale zekerheid. Wat op Belgisch niveau niet kan, willen bepaalde partijen, vandaag vooral in het noorden, doorvoeren op regionaal niveau.

De historicus als spelbreker

Historici kunnen en mogen in die hoedanigheid geen partij kiezen in het politieke debat. Omgekeerd gebruikt het hele politieke spectrum de geschiedenis graag om zijn gelijk aan te tonen. Was het niet een voormalig Waals regeringsleider die de Vlamingen aanmaande tot solidariteit omdat voorheen het rijkere Wallonië middelen had zien wegvloeien naar de arme regio in het noorden van het land? Onderzoek van emeritus professor Juul Hannes toont aan dat dit voor de periode voorafgaand aan 1914 alvast niet opgaat.⁸ Het politieke gebruik van de geschiedenis staat in schril contrast met de steun waarmee beleidsmakers het historisch onderzoek en onderwijs doorgaans bedenken. Wie geschiedenis wil gebruiken ten behoeve van een actueel debat moet op zijn minst met correcte feiten werken. Dan nog zijn de conclusies zelden eenduidig. Terecht heet het dat ook de geschiedenissen die academische historici vertellen altijd een interpretatie zijn van een stuk verleden, maar dat sluit het bestaan van op feiten en op bronnen gestoelde inzichten niet uit.

Precies de moeilijkheid om die inzichten aaneen te schakelen tot één historisch verhaal moet de historicus aantonen. Hij is de spelbreker van dienst die al te comfortabele duidelijkheid aan diggelen slaat. Zijn taak is het om te laten zien dat een reeks statistieken op zich nog niet alles zegt. Hij moet erop wijzen hoe ideologische vertogen zelfs aantoonbare feiten inzetten in één voorstelling van zaken onder vele. De geschiedenis laat zien hoe het huidige transferdossier ingebed is in een decennialange strijd om nationale projecten, die ook los van die transfers zouden bestaan. Daartegenover staan dan weer andere transferdebatten die met de Vlaams-Waalse tegenstelling weinig uitstaans hebben.

Ook mijn hier geleverde schets is in te grove lijnen getekend om die complexiteit recht te doen. Het is een verhaal, niet meer, maar ook niet minder. Het staat niet ten dienste van een veroordeling van, noch van steun aan een van die nationale of andere projecten. Wel kan het verrijkend zijn om de discussie met meer dan cijfers alleen te voeden. En misschien gaat de strijd om een bepaald soort natie beter gepaard met de explicitering van de nationalistische vooropstellingen die ertoe geleid hebben.

- (1) *Manifest voor een zelfstandig Vlaanderen in Europa*, Brussel: Roularta Books, 2005, 256 p.
- (2) O. BOEHME, *Greep naar de Markt. De sociaal-economische agenda van de Vlaamse Beweging en haar ideologische versplintering tijdens het interbellum*, UA, proefschrift, 2007, p. 33-69. Ook voor meer informatie over andere dan hier aangeraakte aspecten verwijs ik naar dit proefschrift of de hierboven vermelde handeseditie met dezelfde titel.
- (3) Zie o.m. L. DE RAET, *Een economisch programma voor de Vlaamsche Beweging*, Brussel, 1906.
- (4) Belangrijke Vlaamse stemmen in dit debat waren K. PINXTEN, *Het Kempische Steenkolenbekken. Een economische studie*, Brussel, 1937/1939², 412 p.; L.C. MEERSSEMAN, *Het Kolenvraagstuk in België*, Antwerpen: VEV, 1937.
- (5) Ph. VAN ISACKER, *Tussen staat en volk. Nagelaten memoires*, Antwerpen: Sheed & Ward, 1953, p. 139-141; *Kamer der Volksvertegenwoordigers*, 6 juni 1934, p. 1635-1638.
- (6) M. LAMBILLIOTE, *André Renard et son destin*, Bruxelles: Labor, 1971, p. 79, 83 en 111.
- (7) F. MICHIESEN, De evolutie van het sociaal-economisch overleg in België sedert de tweede wereldoorlog. In: *Liber amicorum prof. dr. Gaston Eyskens*, Leuven: Universitaire Pers, 1975, p. 174; G. EYSKENS, *De Memoires*, Tielt: Lannoo, 1993, p. 631-633.
- (8) J. HANNES, *De mythe van de omgekeerde transfers*, Roeselare: Roularta Books, 2007, 117 p.